

Teodozja Rittel

Uwarunkowania morficzne (odwzorowawcze) tekstu literackiego.

Model religijny językowo-kulturowy

Elżbiety Drużbackiej

WYRAZ ANTROPOLOGICZNY – WIERZENIOWY

Nawiązujemy tu do terminu „przestrzeni mentalnych” w świecie dyskursu w ujęciu kognitywnym. Polega to mianowicie na interpretowaniu poznawczego śledzenia bytów, relacji i procesów jako przestrzeni mentalnych.

P. Stockwell¹ wyróżnia przestrzenie czasowe, sygnalizowane przez okoliczniki czasu, czas gramatyczny i aspekt czasownikowy; przestrzenie przestrzenne, sygnalizowane przez okoliczniki miejsca i czasowniki ruchu; przestrzenie domeny, obejmujące pewien obszar aktywności człowieka, np. praca, rozrywka itd.; przestrzenie hipotetyczne, obejmujące hipotetyczne i niezrealizowane możliwości, plany i przypuszczenia.

Wprowadzamy tu także termin morfizm zastosowany przez P. Chiltona², który sformułował go następująco: „Morfizmem mamy do czynienia wtedy, gdy potrafimy coś udowodnić lub obliczyć, odwzorowując jeden zestaw zjawisk w drugim [podk. TR], przeprowadzając dowód lub obliczenia w innej domenie, a następnie odwzorowując z powrotem do problemowej domeny, która interesowała nas na początku”.

W naszym rozumieniu jest to proces odniesiony do „odwzorowania” i „amalgamowania” przestrzeni mentalnych w domenę religii, który, w zgodzie z kognitywizmem, nazywamy tu morfizmem. Próbujemy zatem przeprowadzić (podobną do P. Chiltona dla domeny polityki) analizę „amalgamowania” przestrzeni mentalnych, wykorzystując przykłady tekstowe z retoryki religijnej P. Skargi i tekstów religijnych E. Drużbackiej, odniesionych do Biblii, kazań i pieśni religijnych, a więc wypowiedzi wykorzystywanych w komunikacji religijnej jako gatunki religijne.

Taki (wspólny) zestaw zjawisk (tu – tekstów) jest charakterystyczny dla utworów religijnych E. Drużbackiej: *Życie św. Dawida, króla izraelskiego, Pokuta św. Maryi*

¹ P. Stockwell, *Poetyka kognitywna. Wprowadzenie*, tłum. A. Skucińska, Kraków 2006, s. 136–140.

² P. Chilton, *Orwellian Language and the Media*, London 1988, s. 140.

Egipcycyaki i Pokuta św. Maryi Magdaleny. Teksty te mają swoje odniesienia wprost do tekstów *Żywotów świętych* ks. P. Skargi: *Żywoć Dawida króla z Pisma Św. wyjęty* (t. II, s. 226), *Żywoć św. Maryi Egipcycyaki, po grecku pisany, a na łaciński język przełożony* (t. I, s. 311), *Żywoć św. Maryi Magdaleny, wybrany z Pisma św. i innych kościelnych historyi* (t. II, s. 74).

Do analizy porównawczej, ukazującej uwarunkowania odwzorowawcze i przekształcenia tekstu wyjściowego wybieram tekst P. Skargi *Żywoć św. Maryi Egipcycyaki* i porównuję go z tekstem Drużbackiej *Pokuta św. Maryi Egipcycyaki*, w nich wyodrębniam jednostkę leksykalno-semantyczną POKUTA³.

POKUTA jako jednostka leksykalno-semantyczna w tekście E. Drużbackiej *Pokuta św. Maryi Egipcycyaki* w porównaniu z analogicznym tekstem ks. P. Skargi *Żywoć św. Maryi Egipcycyaki*.

Leksem POKUTA metodologicznie ma dwojaki charakter. Z jednej strony jako czynnik tworzy parę skorelowaną, w której część pierwsza (GRZECH) implikuje drugą (POKUTA), z drugiej zaś POKUTA jest następstwem GRZECHU.

Powiązanie obu leksmów jest natury teologicznej (słowniki biblijne) i językoznawczej. Na to drugie składa się postępowanie zgodne z regułami ciągu definicyjnego, który w obu przypadkach służy ustaleniu struktury pojęcia wyjściowego, umożliwiającego w konsekwencji zbudowanie zdania (zdań) systemowych-wierzeniowych. Podobnie jest też stosowana zasada podwójnego układu odniesienia, w którym tekst Drużbackiej porównywany jest:

- a) w części językowej ze *Słownikiem Lindego*
- b) w części źródłowej z odniesieniem do tekstu Biblii Wujka ST i NT
- c) w części tekstologicznej z odniesieniem do tekstu *Żywotów świętych* ks. P. Skargi.

Materiał tekstowy POKUTY obejmuje w istocie dwa teksty Drużbackiej i dwa teksty Skargi (św. Marya Egipcycyaka i św. Marya Magdalena), jednakże z uwagi na wartość materiału literackiego u obu autorów reprezentacja przykładowa jest tu podawana głównie z pierwszego tekstu (*Pokuta św. Maryi Egipcycyaki*). Dla Drużbackiej funkcję pre-tekstu pełnią: dla *Pokuty św. Maryi Magdaleny* NT (BW i Skarga), a dla *Pokuty św. Maryi Egipcycyaki* – „Żywoć” tejże, opublikowany przez ks. P. Skargę w Wilnie w 1579 r. w zbiorze pt. *Żywoty świętych. Za życia Skargi ukazało się 10 wydań, po jego śmierci zaś były one wznawiane jeszcze dwudziestokrotnie. Swoją wybiórczość wzorował Skarga na wcześniejszym sześciotomowym dziele Suriusza³.*

³ Zbiór kolońskiego kartuzia Wawrzyńca Sauera (1522–1578), znanego pod nazwiskiem zlatynizowanym *Surius*, nosił tytuł *De probatic sanctorum historis*, [w:] H. Fros, *Źródła „Żywotów świętych” Piotra Skargi*, „Pamiętnik Literacki”, LXXXII, 1991, z. 3, s. 172–193.

Ocenia się, że oba utwory, poprzez przesłanie, którym było „dążenie do doskonałości opisywanych postaci, oddziaływały na kulturę sarmacką, a postaci świętych stawały się elementem mitologii sarmackiej, jednym z czynników budujących szlacheckie poczucie świadomości narodowej”⁴. Stąd i nasz wybór tego leksemu do analizy językowo-kulturowej (antropologicznej).

Bohaterka utworu jest postacią historyczną, żyjącą ok. Roku Pańskiego 520, za czasów cesarza Justyna Starszego⁵. W obu zbiorach żywotów wykorzystano prefiguracje biblijne, dotyczące przesłania sensu utworu (instytucja pokuty jako sakramentu), nie zaś pokutę konkretnej osoby. Wiedzę intertekstową z Nowego Testamentu wprowadza głównie Drużbacka, stosując wybór spośród wariantów biblijnych i modyfikując swój tekst stylistycznie, por. np.:

BW: Napisano jest: Iż nie samym chlebem żywie człowiek, ale wszelkim słowem Bożym (Łk 4,4), jak u ED;

BW: Napisano jest: Nie samym chlebem żywie człowiek, ale wszelkim słowem, które pochodzi z ust Bożych (Mt 4,4) jak u PS.

PS: Wszak nie samym chlebem żyje człowiek

Ale słowem, które pochodzi z ust Bożych

Żywot ME t. I, s. 313 (Mt 4,4)

ED: Wszak, wiesz ojcze, że nie samym chlebem

Człowiek powinien żyć, lecz słowem Bożym

Bohr II 155,23–24⁶ (Łk 4,4)

Modyfikacje Drużbackiej są uprawnione wskazanymi różnicami translacyjnymi tłumaczy biblii, a także i tym, że bezosobowa forma biblijna (*napisane jest*) u Drużbackiej została przekształcona w formę wypowiedzi adresowanej do rozmówcy jako zalecenie.

U Skargi jest to bardzo precyzyjnie napisana⁷: „dzięki znakomitemu stylowi i talentowi narracyjnemu autora” Historia św. Maryi Egipczyki (od grzechu do przebaczenia). U Drużbackiej⁸ jest to wierszowany poemat opisowo-pragmatyczny (dydaktyczny), ukazujący „sposób pokuty szczerzej” i drogę „do szczęśliwości wiecznej” (Bohr II 171–181), co w jej ujęciu jest sformułowane następująco:

ED: Pragnę! by mię c n ó t swoich n a u c z y l i ,

S p o s o b u , którym w n i e b o się dostali święci.

Bohr II 130,7–8

⁴ J. Niedźwiedz, *Żywoty świętych*, [w:] *Słownik sarmatyzmu*, pod red. A. Borowskiego, Kraków 2001, s. 239–241.

⁵ Por. informacje ks. Piotra Skargi poprzedzające tekst *Żywota św. Maryi Egipczyki*, t. I, s. 311, oraz tamże, wykład nauki o *połacie*, t. I, s. 314.

⁶ U Drużbackiej w porównaniu z Wujkiem i Skargą mamy tu mowę zależną, wprowadzoną spójnikiem *że* i czasownik modalny *powinien* jako zalecenie, oraz zwrot „wiesz ojcze”, wskazujący na dialog *Zozyma z Marią Egipczyką*.

⁷ Por. *Słownik sarmatyzmu...*, op. cit., Kraków 2001, s. 240, autor hasła J. Niedźwiedz.

⁸ U Drużbackiej, w porównaniu z Wujkiem i Skargą, mamy tu określony cel komunikacyjny, który zawarła w swej wypowiedzi (intencjonalność tekstu dotycząca nastawienia autorki).

Przebieg zdarzeń w perspektywie historii *Maryi Egipcyaki* jest u Skargi i Drużbackiej zbliżony, por. zestawienie obu tekstów z wyłuszczeniem tekstów porównywanych:

PS:	ED:
1. Wprowadzenie,	Bobr II, s. 129–132
2. Zozymus pycha z dobrego żywota skruszony,	Bobr II, s. 133–134
3. Obyczaje poszczenia postu wielkiego,	Bobr II, s. 135,19–28,
4. Zozymus znalazł Egipcyakę na puszczy,	Bobr II, s. 136,12–30,
5. Egipcyaka ducha prorockiego ma,	Bobr II, s. 138,22–30, s. 139,1–6,
6. Na modlitwie od ziemi podniesiona była,	Bobr II, s. 140, 25–30, 141,1–4
7. Powiada swój żywot przeszły,	Bobr II, s. 144,4–30; 143,15–30,
8. Dzień Podwyższenia Krzyża św.,	Bobr II, s. 146,29–30; 147,1–30
9. Drzewo Krzyża św. ukazane w Jeruzalem,	Bobr II, s. 146,17–19
10. Pasterz dziwny obyczaj opamiętania się,	Bobr II, s. 148,1–10
11. Modlitwa do Matki Bożej przed obrazem jej	Bobr II, s. 148,29–30; 149,1–28
12. Wychodzi na puszcze pokutować,	Bobr II, s. 151,15–16; 151,25–30
13. Ciężki żywot on był na początku,	Bobr II, s. 155,30; 152,1–30
14. Ducha prorockiego miała św. Egipcyaka,	Bobr II, s. 159,11–16; 163, 23–28
15. Cudowne przejście przez Jordan,	Bobr II, s. 162, 23–27.

Z wymienionych, tych samych miejsc w tekstach u Skargi i Drużbackiej⁹ na naszą uwagę zasługuje pkt. 4, tj. spotkanie zakonnika Zozymusa z Egipcyaką na puszczy, por.:

PS: Zozymus ~ujrzał niby jakiego zwi erza ruszającego się, a chodzącego.

I przeleższy się najprzód ~poznał, iż człowiek, jedno bardzo od słońca
z czerniały, włosy jako wełna białe mający. Żywot ME t. I, s. 311

Opis wyglądu pokutnicy (Maryi Egipcyaki) u Drużbackiej¹⁰:

ED: Widzę pod drzewem bliskiem, coś się ruszy:

Strach mnie ogarnie, że tu zwi erz zgłodniały,

⁹ Drużbacka jest też autorką utworu pt. *Pokuta św. Marii Magdaleny*, w którym pisze „św. Maria Magdalena, jak wielką stała się ohydą... tak wielką ozdobą w pokucie” Bobr II, 171–181. Ten sam model „grzesznicy” ohydnej, „lotryni” – przed pokutą oraz „świętej niewiasty” – po pokucie występuje w *Maryi Egipcyace*, por. też *Żywot św. Marii Magdaleny P. Skargi*, [w:] *Żywoty świętych...*, op. cit., s. 74–79.

¹⁰ U Drużbackiej widać zależność od pre-tekstu Skargi w opisie ciała pokutnicy (*z czerniały*) i włosów (*jak wełna*), ale całość jest rozwinięta literacko przez porównania: *jak heban* oraz *żyły jako junktury*, tak jak w obrazie śmierci z utworu *Snopek na polu życia ludzkiego związany* Bobr I, 134, 153 i paralelizm strukturalny, czyli wypełnianie struktury składniowej nowymi elementami leksykalnymi np.: *bestyia, trup, heban*.

Pewnie na ciele mojem kły zajuszy.
 Lecz kiedy co raz lepiej się wpatruję,
 Zamiast bestyi, człowieka znajduję.
 Zczerniałe ciało, istny heban z skury!
 Włosy jak wełna, tak białe mający
 Zrachować można żyły i junktury
 Większy ma wigor trup w grobie leżący
 Bobr II 136, 12–19

Oba teksty są znaczące gramatycznie i semantycznie, gdyż są uwikłane w to, co J.R. Firth nazywa „Uwikłaniem w jakąś sytuację społecznie dopuszczalną i zrozumiałą”¹¹. Tego typu zależność w poetyce kognitywnej, jako nauce stosowanej, nazywa się właśnie morfizmem, podobnym do odwzorowywania i amalgamowania przestrzeni mentalnych Tu (pkt. 4) zależność obu tekstów jest wyraźna i dotyczy wyglądu *pokutnicy*. Można by ją nazwać za J. Lyonssem „pierwszoplanowością kulturową”. Są to rozróżnienia, które są lub były dla kultury ważne, por. np. „odwzorowanie” wyglądu pokutnika w obrazie Leonardo da Vinci (1452–1519) „Święty Hieronim”, który udał się na pustynię, aby odpokutować za popełnione błędy. W obrazie jest to półnagi mężczyzna, z twarzą wychudłą po długim poście, w akcie pokuty bijącego się w pierś kamieniem¹².

Naśladowanie Skargi, „upoetyzowane” przez Drużbacką, potwierdza jednak występowanie, u obu autorów, tego samego paradygmatu językowo-kulturowego.

Pewne tożsamości kulturowe widać np. w pkt. 6, dotyczącym modlitwy, a mianowicie w zwrocie „z twarzą zwróconą na wschód”¹³:

PS: I modlić się poczęła, obracając się na wschód. Żywot ME t. I, s. 322

ED: W tym na wschód słońca twarz obrócona,

Pocznie się modlić, oczy w słupek postawi.

Bobr II 140, 23–24

U Drużbackiej mamy tu przedstawienie czynności (obracając, obrócona) i samej modlitwy (*licentia poetica*), polegające na przestawieniu kolejności składników, ale bez zmiany istoty związku między czynnością kierunkową i aktem modlitewnym. Obie czynności (modlitwa i kierunek na wschód) mają sens antropologiczno-kulturowy¹⁴. Orientacji w stronach świata dokonuje się, jak pisze M. Lurker, na ogół wg wschodu słońca, czyli poczynając od wschodu, który też jest nazywany „przodem”,

¹¹ Opracowanie na podstawie J. Lyons, *Semantyka*, t. 2, Warszawa 1989, s. 222, przeł. A. Weinsberg. Termin „pierwszoplanowość kulturowa” wprowadza autor w *Semantyce*, t. 1, Warszawa 1984, s. 242.

¹² *Muzea watykańskie, Rzym*, wyd. Rzeczpospolita 2007, s. 46.

¹³ Może to oznaczać wczesną modlitwę prywatną *pustelnicy* albo też nawiązywać wprost do *jutrni*, łac. *matutinum*, pierwsza godzina modlitwy brewiarzowej, odmawianej dawniej przez duchownych i zakony przed wschodem słońca, por. SMiTK, s. 445, a także modlitwę eucharystyczną, liturgiczną, prywatną i in. w: *Gatunki religijne*, [w:] *Mały słownik terminów i teorii tekstu*, pod red. K. Wyrwy i K. Szyjkowskiej-Sobisz, Kraków 2005, s. 53, gdzie czytamy: „za najważniejszy gatunek religijny uważa się modlitwę”.

¹⁴ M. Lurker, *Słownik obrazów i symboli biblijnych*, przeł. bp K. Romaniuk, Poznań 1989, s. 225–226, w hasle „Strony świata” pisze m.in., że: „Na znak wyrzeczenia się mocy zła i ciemności nowo ochrzczeni

por. lokalizację ogrodu Eden (Rdz 2,8). W tym duchu również należy rozumieć wspomniane już przez Tertuliana orientowanie nawy głównej kościoła w kierunku wschodnim.

Obok językowo-kulturowych występują także wspólne dla Skargi i Drużbackiej związki językowe typu *paradygmatycznego*, tj. antonimy, synonimy i hiponimy (tu symbole zwierzęce). Znajdują się one w obu tekstach, przy czym znaczenie synonimów dystynktywnych jest tu porównane nie tylko w obu tekstach, ale także ze *Słownikiem* S.B. Lindego.

Leksemy¹⁵ przestrzenne *pustynia* i *puszcza* są u Lindego użyte synonimicznie i normatywnie, por. np.

L IV 729: *puszcza*, pustynią, dzikie miejsce. Zadają ewangelickim doktorom, że z *puszczy* na której św. Jan mieszkał, uczynili niepuszczę, z sierści wielbłądziej *czamle*t 'kamlot z włos. *camelotto* z włosów kozy'. Żarn.Post 3,621 b. Oni *puszcz* dzikich rządzący pierwsi (zakonnicy) Teat 46,45.

L IV 729: *pustynia*: a) dzikie pole, miejsce niezamieszkane; Lepiej żyć na pustyni ze zwierzętami, niż z ludźmi w Warszawie, Boh Kom 21,14 (na *puszczy*); b) Pustelnicze mieszkania i pustynny od pustyni. Nikołaj pustynny, pustelniczy, pustelnik.

L IV 727: *pustelniczka*, w pustelnicznym stanie żyjąca, pustelniczy od pustelnika, samotny żywot mniszki i pustelnicy Sk Dz 265. Pustelniczo żyć, pustelnikiem być 'pustelniczyć'; *eremita* na *puszczy*, na osobności mieszkający, samotnik. Wszystkim pustelnikom porządkiem i powodem Paweł z Tebaidy, pierwszy pustelnik Sk Żyw 1,35.

Por. użycie obu leksemów w porównywanych tekstach Skargi i Drużbackiej:

PS: To mówiąc, na *pustynię* poszła, a Zozymus wrócił do klasztoru, Żywot ME t. I, s. 314 (pkt. 14)

ED: Tak do tej skały pustelnica leci, Bobr II 160,28

Świątą oglądać duszę w *tej pustyni*, Bobr II 161,4

Mnie skała mojej *pustelnicy* nęci, Bobr II 165,8.

Także w podtytule utworu Drużbackiej jest *pustynia*: Dusza ~ szuka po *pustyniach* św. Maryi Egipcyaki Bobr II 129,1–2. U Skargi przestrzeń mentalna jest też wypełniona tak jak i u Drużbackiej przez leksem *puszcza*:

PS: wzięwszy sobie trochę żywności, wychodzili na głęboką *puszczę*, Żywot ME t. I, s. 311, pkt. 12)

ED: Szukać w *tej puszczy* cnej Egipcyaki Bobr II 131,4

PS: wstąpiwszy w post, wychodzili na *puszczę*, Żywot ME t. I, s. 314, pkt 14

ED: Bo kiedy widzę, że wszyscy wychodzą

Bracia na *puszczą*, jam nagle osłabiał. Bobr II 161, 24

w pierwotnym Kościele spluwali w kierunku zachodnim, po czym zwracali się ku *wschodowi*, aby pozdrowić Chrystusa, noszącego także miano *Sol solutis*".

¹⁵ U Drużbackiej synonimem dystynktywnym *puszczy* i *pustyni* jest też *knieja*, por. np. *Do ciebie duszo, szukająca w knie i* Bobr II 167, 23–24. Rozwiązania skrótów w: S. Hrabec i F. Pełtowski, *Wiadomości o autorach i dziełach cytowanych w Słowniku Lindego*, Warszawa 1963.

Podobne, choć u Skargi bardziej oszczędne niż u Drużbackiej, jest użycie symboliki zwierzęcej¹⁶. U Skargi są to hiponimy: *zwierz i zmija*, u Drużbackiej *zwierz i owca* Bobr I 149,17-20, oraz *wąż* Bobr II 153,25; a ponadto w jej wypowiedziach mamy: *lwy* na puszczy Bobr 132,27; *lwy i tygrysy* Bobr 154,29; a także *sarny chyże* Bobr II 162,23, *owieczki* Bobr 149,17, a oprócz użyć neutralnych są też nacechowane ujemnie: *bestya* Bobr II 136,13-16, *padalec* Bobr II 143,23, *bazyli szek* Bobr II 138,15, *wipera* Bobr II 156,8. Jest to właściwość stylu Drużbackiej, u której tekst napisany w stylu wysokim sąsiaduje bezpośrednio z tekstem w stylu niskim. Takich chwytów retorycznych nie stosuje Skarga. Ponadto u Drużbackiej podkreślenie inności manifestowane jest też w sposób agresywny, właśnie przy pomocy słownictwa tego typu, por. jej uwagi kierowane np. pod adresem Żydów i grzeszników¹⁷:

ED: Nie wiem, jakąby p a r c h o p ł a k a ć! wodą,

Żeby nie śmierdział między czystą trzodą

Bobr II 134,21–22

(Bobr II i Zał II ma tu błędne o p ł a k a ć; rkp Baw *opłokać* ‘opłukać’ wodą...)

Więc i ja z tego napiłam się stoku,

Co z a ś m i e r d z i a ł e obmywa bolączki

Krew Jezusowa z wodą płynie z boku ‘niespójność stylowa’

Bobr II 146,12–13

Jakoż się pełna szpetności k l o a k a

Przymknąć d o c i e b i e ma Egipcyaka ‘w modlitwie do NMP’.

Bobr II 149,3–4

Tam do pokuty, gdy zaczniesz przywykać,

Będziesz spokojną i przestaniesz brykać ‘słownictwo potoczne’

Bobr II 151,22.

„Odwzorowanie” tekstu E. Drużbackiej w domenie kultury religijnej i literackiej

Kwintesencją sarmatyzmu była zbroja ze stalowych łusek, czyli karacena¹⁸. W tekście Drużbackiej taką funkcję pełnią m o d l i t w y, które z punktu widzenia religijnego były wymogiem *pokuty*, zaś z punktu widzenia odwzorowania obyczajowo-kulturowego nawiązywały do znanego jej rodzimego uzbrojenia, pełniącego w tekście rolę obrony przed grzechem. Zatem jest to językowo-kulturowy obraz modlitwy (ochrony przed grzechem) wyrażony metaforycznie, por. figuratywne symbole języka u Drużbackiej:

¹⁶ Por. moje opracowanie nt. *Czytanie z księgi natury. Symbole zwierzęce w tekstach Drużbackiej* (w druku).

¹⁷ T. Zgółka, *Język jako narzędzie kreowania tożsamości*, [w:] *Kultura wobec kręgów tożsamości*, Poznań–Wrocław 2000, s. 150 i nast.

¹⁸ Taką opinię formułuje J.K. Ostrowski, w: *Słownik sarmatyzmu...*, op. cit., s. 20–24, hasło *broń*. Są to „figuratywne symbole języka” w modlitwie do NPM.

ED: Potem w modlitwę, jak w stałową zbroję,
 Ufam, że mię ta obroni w tej wojnie,
 Co moment prawie w ten się kirys stroję (...)
 Mocna brama nad baszty i wieże,
 Co nas od dusznych nieprzyjaciół strzeże.

Bobr II 157,23–27

Drużbacka rzeczy duchowe przeciwstawia rzeczom światowym. Pierwsze są pozytywne i wewnętrzne, drugie zaś negatywne, materialne, przeciwne Bogu, próżne¹⁹. Na zasadzie tej u Drużbackiej jest przedstawiona opozycja (*grzech – pokuta*), duszy transcendentnej, moralnej, dobrej jest przeciwstawione ciało (zmysłowe, rozpustne, złe). W *Pokucie św. Maryi Egipcyaki* użycie słowa *dusza* pojawia się częściej niż słowo *ciało*, w proporcji 11: 8 użyć. Decyduje o tym, „odwzorowany” przez Drużbacką wymiar religijny *duszy i ciała*:

ED: Bądź czysty w ciele, a w duchu ubogi. Bobr II 132,28 (Mt 5,3)
 Skazy na duszy, a plamy na ciele. Bobr II 134,18 (Ps 15,2, 2P3,14)
 Ciało zaś martwić i postem i chłodem
 By dusza wiecznym nie zamarła głodem. Bobr II 135,27–28 (Ps 143,4,
 Ps 35,13)
 Głód czuję w duszy, ztąd słabość w mem ciele. Bobr II 159,24 (Mt
 25,35)

z konkluzją dotyczącą *ciała i duszy*

ED: Pogrzeb Zozymie, nędzne ciało moje,
 Daj ziemi ziemię, niech wraca z kąd wyszło,
 Duszy daj pomoc przez modlitwę swoje;
 Dla której Bożkie miłosierdzie przyszło ‘przez pokutę’
 Bobr II 166,17–20

U Drużbackiej jest też nowe w tym okresie zestawienie ciała i umysłu, co w ocenie A. Wierzbickiej oznacza pewien historyczny proces językowy nowy i zróżnicowany kulturowo. Wierzbicka mówi: „MIND straciło duchowe konotacje, utraciło związek z wartościami etycznymi i emocjami, ześrodkowało się na intelekcie, z wyłączeniem innych aspektów wewnętrznego życia człowieka”²⁰. U Drużbackiej konkluzji tej odpowiada następująca werbalizacja:

ED: Po twardej ziemi noc i dzień się walam,
 A coraz ciała dawszy dobrą chłostę
 Mężnym umysłem na nic nie pozwalam ‘umysł to intelekt’.
 Bobr II 157,6–8
 Wrzeszcząc: o głupia!, gdzieś rozum podziała
 Z dostatniej pani hołotaś się stała ‘umysł to intelekt’
 Bobr II 156,21–22

¹⁹ Przeciwstawienie rzeczy duchowych i światowych, por. *Słownik języka i kultury jezuitów polskich*, Kraków 2006, s. 244 i I. Bajerowa, *Kilka problemów stylistyczno-leksykalnych*, [w:] *O języku religijnym*, pod red. M. Karpluk i J. Sambor, Lublin 1988, s. 28–34.

²⁰ A. Wierzbicka, *Duża, soul i mind*, [w:] *Język, umysł, kultura*, Warszawa 1999, s. 522–545, tamże dowody językowe na rzecz etnologii i historii kultury, cyt. ze s. 534.

Także zwroty frazeologiczne i bliskie im przysłowia oraz maksymy pozwalają w sposób najprostszy ukazać kulturę czasów staropolskich w mowie i w retoryce. Kształtowały one kulturę duchową Sarmatów razem, jak miemam, ze znajomością cytatów z Biblii. U Drużbackiej są one „odwzorowywane” w różnych aforyzmach i maksymach:

ED: Niech mię Bóg zrówna z niskimi doliny,
Wszak mię nie z skały, ale stworzył z gliny.
Bobr II 131,27–28

Mówiąc łagodnie ojcowskimi słowy
Powstań, pokornej miecz nie siecze głowy.
Bobr II 132,3–4

Nie natrze pycha, gdzie mieszka pokora.
Bobr II 134,10

Szerszeń ni truteń w ulu nie postoi,
Gdzie zgodna słodycz z pożytkiem się roi
Bobr II 135,2–3

Wśród frazeologizmów wymieniamy zarówno te poświadczone u Krzyżanowskiego²¹ (przyswojone w kulturze ogólnej), jak i występujące tylko w tekście Drużbackiej i w tekstach kultury literackiej, religijnej. Są to:

wyrażenia *katalog grzechów* Bobr II 143,15, (znany z W. Potockiego), *tchórzem podszyty* Bobr II 130,11 (NKKP od 1650 r.), *pyszny duch* Bobr II 133,14, *zółwie kroki* Bobr II 136,30 (NKKP od 1779 r.), i *ciało pańskie* ‘eucharystia’ Bobr II 135,19, oraz *ucieczka grzesznych*²² Bobr II 149,11, *skrzepłe ciało* Bobr II 165,19 i *proch mizerny* Bobr II 140,7 (NKKP od 1620 r.); tu nawiązanie do biblijnego rodowodu wyrażeń; por. łac. *vanitas vanitatum, et omnia vanitas* (z Wulgaty Eklezjasta 1,2 i Gen 18,27 z BW);

²¹ J. Krzyżanowski, *Nowa księga przysłów i wyrażeń przysłowiowych polskich*, Warszawa 1969, t. I–III.

²² Por. zwrot *ucieczka grzesznych* w domenie kultury literackiej. O zwrocie „ucieczka grzesznych” (*refugium peccatorum*) pisze m.in. J. Kutnik, *Litania loretańska*, Kraków 1983, s. 182–186; Motyw „ucieczki” pod opiekę Maryi występuje już w antyfonie „Pod twoją obronę...” z III w. Wybór z literatury staropolskiej jest następujący: Kazanie Jana z Szamotuł zwanego Paterkiem, O poczęciu Maryjej Panny Czystej, L. Malinowski, *Magistra Jana z Szamotuł, dekretów doktora, Paterkiem zwanego, kazania o Maryji Pannie Czystej z kodeksu toruńskiego*, Sprawozdania Komisji Językowej AU, t. 1 (1880), s. 24–25: „Tyś dusze naszej ucieczka...”; W. Wydra, W.R. Rzepka, *Modlitewnik tzw. Ptaszyckiego (drugi)*, Archiwum Literackie t. 23 (Miscellanea Staropolskie 5), Wrocław 1980, s. 57–58: „Ach moja jedyna pociecho i ucieczka...”; W. Kochowski, *Psalmidia polska*, psalm XVI. Magnus Dominus et laudabilis nimis. Ps 47. Za ucieczkę grzesznych, Pannę Przenajświętszą, dzięka (tutaj nawiązanie do biblijnego rodowodu tego tytułu); S. Dobiński, *Świt wierszów na święta Najświętszej Maryji Panny, świąty wydany...*, Kraków 1725: „Pewna ucieczko grzesznych...”; Przybądź, Królowa nieba, ziemi Pani... „Pieśń do Najświętszej Panny” z czasów konfederacji barskiej, śpiewana na melodię „Bądź pozdrowiona, Panienko Maryja” (Biblioteka Ossolińskich, rkps. nr 3212): Ty nędznych grzesznych ucieczka, obroną, / Racz błagać Boga za Polską Koroną!; Konceptualizacja Drużbackiej jest, jak się wydaje, najbliższa pozycji 4, tj. S. Dobińskiemu z 1725 roku, por. „Proszę cię grzesznych ucieczko jedyna, Panno i matko” Bobr II 149,11–12.

zwroty: *żałować za zbrodnie* Bobr II 135,24; *martwić ciało* Bobr II 135,27; *nazwać prochem i popiołem* Bobr II 141,6 (NKPP od 1620) i *oczy zawiązać* (wstydlowi) Bobr II 144,8;

frazy: *oczy stanęły w słup* Bobr II 140,25-30 (NKPP od 1674 r.), *ziemia miała nosić* Bobr II 140,15 (NKPP od 1564), *sumienie gryzie* Bobr II 142,24 (NKPP od 1894 r.), *łyżeczką przelać morze* Bobr II 163,14 (NKPP od 1771), również z nawiązaniem biblijnym.

Jeśli idzie o odwoływanie się do Pisma Świętego przez Drużbacką, to naliczyłam w tekście *Maryi Egipcyaki* 20 odniesień. Są to głównie odwołania do Nowego Testamentu, a w nim najczęściej do Ewangelii Mateusza i Łukasza. Jest to bowiem „odwzorowanie” języka kościelno-biblijnego w jego odmianie literackiej, w którym autorka mówi o Bogu i życiu religijnym. Stanowią one popularyzację teologii, por. osiem zdań z *domeny biblijnej* wraz z uwagami stylistycznymi i syntagmatyką ma temat leksemu *pokuta* u Drużbackiej:

1. SMUTEK:

BW: Smutek miły Bogu (Mt 5,5; 25,75);

ED: Żal, płacz rzewliwy, bym tłumia, prosi. Bobr II 131,30

Teraz gdzieś jęczy, łyż pokutne leje,

Tymi wypłaca złego życia dzieje. Bobr II 131,9–10

2. UBÓSTWO:

BW: Błogosławieni ubodzy w duchu (Mt 5,3)

ED: Bądź czysty w ciele, a w duchu ubogi. Bobr II 132,28

3. ŚWIATŁO:

BW: Aby zaświecił tym, którzy w ciemności i cieniu śmierci siedzą (Łk 1,79)

ED: Tu mię niebieskie światło oświeciło 'figura etymologica' Bobr II 135,12

4. WIARA:

BW: Wszelki tedy, który mię wyzna przed ludźmi,

wyznam go ja przed ojcem moim, który jest w niebiesiech (Mt 10,32–33)

ED: Wiedz, że dla mnie pociecha jedna,

Wyznawać ojca i ducha i syna. Bobr II 141,9

5. POKUTA

BW: Tak, powiadam wam radość będzie przed Anioły Bożymi nad jednym grzesznikiem pokutę czyniącym (Łk 15,10)

ED: Pozna mię i on, chociaż odłączoną,

Wydrze mię z paszczy łakomego zwierza Bobr II 149,19–20

6. PASTERZ DOBRY

BW: Jam jest pasterz dobry. Dobry pasterz duszę swą daje za owce swoje (J 11,12)

ED: Dobry to pasterz, gdy siebie w zakładzie,

Za jedną owcę duszę z życiem kładzie. 'z rozwinięciem metaforycznym symbolicznym' Bobr II 149,21–22

7. JEDEN

BW: Panie, nie mam człowieka, żeby mię wpuścił (J 5,7)

ED: Nie wiem co czynić, bom sama jedyna²³ Bobr II 153,19

Jam wyłączona od wszystkich, jedyna. Bobr II 147,13

8. JAŁMUŻNA

BW: A stanąwszy Zacheusz, rzekł do Pana: Oto, Panie połowicę dóbr moich dawałam ubogim, a jeśli kogo w czym oszukał, wracam we czwórnaśób (Łk 19,8)

ED: Przyjście Chrystusa, z skąpego celnika

Hojnym zrobiło w datku jałmużnika. Bobr II 163,9–10

Z właściwości języka barokowego występują u Drużbackiej hiperbole, ukazujące w sposób maksymalny boleść pokuty i sam rezultat pokuty zawarty w prośbie, por. np. żal i prośbę uniozoną Drużbackiej:

ŻAL bezbrzeżny:

ED: Tak wielka boleść spadła na mnie nagle,

Nie utrzymane łzy płyną potopem

Wzdychanie swoje rozpuściło żagle

Wszystkam się prawie rozpłynęłam w morze,

Gdy żal do gruntu, *serce rudlem porze.*

Bobr II 148,6–10

PROŚBA pokorna:

ED: Proszę cię *grzesznych ucieczko jedyna*²⁴

Panno i matko, sierot wspomóżenie,

Czyjaż być może ważniejsza przyczyna,

Dla której syn twój, dał wielom zbawienie,

Niechajże i mnie uczyni tę łaskę,

I da oglądać krzyż a swego trzaskę.

Bobr II 149,11–16

Odzworowanie tekstu E. Drużbackiej w domenie naukowej (semantycznej)

Podsumujmy w tym miejscu nasze rozważania bardziej ogólnie, a mianowicie POKUTĘ ukazemy w aspekcie „nowych, elementarnych jednostek semantycznych”

²³ Semantyka JEDEN jest uniwersalna i ma wiele alloleksów, wyrażających 'bycia jednym', por. A. Wierzbicka *JEDEN, DWA i DUŻO*, [w:] *Semantyka. Jednostki elementarne i uniwersalne*, Lublin 2006, s. 62.

²⁴ Por. cytowaną w przypisie 23 literaturę maryjną, zwłaszcza pozycję 4 z literatury staropolskiej.

nych”²⁵. Z nowych elementarnych jednostek semantycznych, wyodrębnionych przez A. Wierzbicką, w *Pokucie s. Maryi Egipcyaki* uaktywniły się cztery. Są to: DŁUGO-KRÓTKO, PRZED-PO, SŁOWO i JEŻELI (GDYBY, TO) BY.

Jeśli wziąć pod uwagę pary pojęć przeciwstawnych DŁUGO/DŁUGI *czas* / KRÓTKO / KRÓTKI *czas*, wzmacniających element subiektywności oraz wnoszących perspektywę antropocentryczną i doświadczeniową, to w tekście literackim Drużbackiej otrzymujemy następujące znaczenia przestrzeni czasu: *bardzo długo*, *bardzo krótko*, a także *bez czasu* i *czas rytualny* jako „niedieiktyczny, w rozumieniu J. Lyonsa, system odniesienia czasoprzestrzeni”, który jest swoisty kulturowo. Odpowiadają im wybrane konteksty, np.:

DŁUGO

ED: Rok ten czterdziesty i siódmy nadchodzi
W tym samym czasie na tę puszcę przysłam
'czas obiektywny pokuty Maryi Egipcyaki'
Bobr II 155,12–13

KRÓTKO

ED: Ten mi godziny i momenta słodzi,
Bo mi się zdaje, że i roku ćwierci,
Nie służę Bogu, a już bliskam śmierci
'czas subiektywny jawnej pokuty'
Bobr II 155,14–16

BEZ CZASU

ED: W i e c z n o ś ć niemylną zważam coraz głębi
'czas życia wiecznego'
Bobr II 131,19

CZAS RYTUALNY

ED: A gdy się k w i e t n i a przybliża niedziela,
'palmowa niedziela' (Mt 21,1–10 i Łk 19,29–40)
Bobr II 135,29

Konwersy PRZED i PO nie wykazują komplementarności, lecz każdy element implikuje pewien punkt widzenia, np. *grzech* jest sytuowany w kategoriach pojęcia PRZED, podczas gdy, *pokuta* – w kategoriach pojęcia PO, np.:

PRZED (ma gramatyczne – czasy przeszłe i aspekt dkn):

ED: Często na pamięć przywodzę c z a s p r z e s z ł y ,
Jak marnie (z) g i n ą ł , jak (u) płynął z wodą
Bobr II 157,29–30

T r u ł a m niewinne swym jadem stworzenia,
Wreszcie w śmiertelnych grzechach katalogu,
Niemasz, cobym go n i e m i a ł a w nałogu.

Bobr II 143,13–15

²⁵ A. Wierzbicka, *English Speech Act Verbs, A Semantic Dictionary*, Sydney 1987, eadem, *Semantyka. Nowe elementarne jednostki semantyczne*, Lublin 2006, s. 94–137 i J. Lyons, *Semantyka...*, op. cit., s. 194.

PO (ma gramatyczne – czasy przyszłe, aspekt ndkn i dkn):

ED: Łzy z żalem m i ę s z a ć b ę d ę na przemiany
‘kiedy pokutnych łez dobędzie’ Bobr II 168,3

Z pokorą winną p o d z i ę k u j ę Panu
‘za Bożą miłość’ Bobr II 162,20

Wiem, że patronką moją w niebie b ę d z i e ,
‘Maryia Egipcyaka’ Bobr II 166,7

Semantycznie różne kategorie językowe w tym tekście są też oparte na jednostce elementarnej SŁOWO. Są to oprócz zwrotów i maksym oraz zdań wyjętych z Biblii, takich jak np. „Na początku było Słowo” (J 1,1), także tak używane słowa, które w danej społeczności uważane są za wulgarne, prostackie lub po prostu przekleństwo²⁶. W *Pokucie św. Maryi Egipcyaki* wypowiedzianie takich „złych słów” łączy Drużbacka z leksemem *grzech*, por. następujące słowa:

Z A R A Z A :

ED: Trądu szpetnego, z a r a z ą s i ę b r z y d z ę ‘grzechem’
Bobr II 134,19

S ł o w e m ‘grzechem’ w s z e t e c z n e m i ś m i a ł y m p o z o r e m
Młóź zarazałam, śmiertelnym fetorem
Bobr II 144,15–16

S P R O Ś N O Ś Ć

ED: Samą s p r o s n o ś c i ą ż a d z e s i ę c i e s z y ł y ;
Gdy mię w niecnotach widzą ustawiczną ‘grzech publiczny’
Bobr II 144,19–21

S R O M O T A

ED: Jakiej by mię w s t y d s r o m o t y n a b a w i ł ‘zmazy grzechowej’
Bobr II 137,26

R O Z P U S T A

ED: Dawno mię moja r o z p u s t a s k a z a ł a ,
Niegodnam by mię ziemia nosić miała ‘grzech nieczyłości’
Bobr II 140,14–15

ED: Coś o zupełnym gadają odpuście,
Ja o zupełnej na morzu r o z p u ś c i e .
Bobr II 145,15–16

W A R S Z T A T N I E C N O T L I W Y

ED: Lat siedmnaście jak tego rzemiosła
Na niecnotliwym uczyć się warsztacie. ‘grzech publiczny’
w metaforze strukturalnej
Bobr II 144,22–23

Kolejną jednostką elementarną tu wykorzystaną jest wyrażenie JEŻELI / GDY-BY, TO / BY. Uwzględniając początkową krytykę tego pojęcia przez cytowaną wcześniej A. Wierzbicką, oceniam je jednak jako jednostkę elementarną z perspektywą logiczno-dynamiczną. Ma ona zastosowanie dla obu pojęć: GRZECH

²⁶ A. Wierzbicka, *Semantyka...*, op. cit., s. 126–132.

i POKUTA. Jednostka ta przywraca logicznie *status quo ante*, tzn. JEŻELI (GRZECH) – TO (POKUTA) i GDY (POKUTA) TO/BY BYŁ wcześniej PRZED (GRZECH), por. literackie opracowanie tych możliwości u Drużbackiej:

ED: W p r z ó d z y c i a z ł e g o o d m i e n i ć n a ł o g i

Potrzeba, kto chce w n i ś ć z a ś w i ę t e p r o g i ‘złe życie i nawrócenie’

Bobr II 129,5–6

O k t ó r e j s ł y s z ą c, z e w i e l k ą g r z e s z n i c ą

Być miała, potem grzechu się wyrzekła. ‘grzeszyć i zmienić myślenie’

Bobr II 131,5–6

Jak Bozka r ę k a z p i e k ł a m i ę w y r w a ł a,

To dla twej dusznej, opowiem pociechy,

Żeć z a s t a r z a ł e p a n o d p u ś c i g r z e c h y. ‘pokuta i odpuszczenie’

Bobr II 133,8–10

Ja Bogu s ł u ż ę, a c z a r t a z n a ć n i e c h c ę

W ten czas zawołam o mocny ratunek

Do mojej pani, co za mną r ę c z y ł a

Synowi, że już n i e b ę d ę g r z e s z y ł a. ‘grzech i odmiana życia z pomocą NPM’

Bobr II 157,11–17

Aby wyjaśnić problem, jaki wynika z przedstawionego tu wywodu, wyodrębniliśmy dwa pojęcia GRZECH i POKUTA, rozważane w opisie językowym jako odrębne elementy semantyczne. Ale w *Słowniku języka polskiego* S.B. Lindego, w Biblii i w tekście literackim Drużbackiej występują powiązania znaczeń wielu leksemów, tych dwu pojęć, co ukazuje ich ciąg definicyjny. Takie zachodzenie znaczeń jest cechą wielu jednostek elementarnych, które mają tu zastosowanie, a zwłaszcza jednostka JEŻELI / GDYBY... TO/BY.

Dane z wielu języków – jak przypomina Wierzbicka – wskazują na to, że „świadomość warunkowości”, i że „zdolność powiedzenia ‘co [będzie], jeżeli...’ lub ‘jeżeli.... to...’ jest faktycznie ludzkim *universale*”. Sugeruje również iż: „zdolność powiedzenia ‘gdyby się to nie stało, tamto by się nie stało’ może być również ludzkim *universale*, niezbędną ścieżką w procesach mentalnych człowieka, nieodłącznym elementem ludzkiego języka i poznania²⁷.”

Wnioskujemy zatem, że JEŻELI /GDYBY (*Maryia Egipczyaka*) nie grzeszyła, TO / BY *nie mogła pokutować*, gdyż w ST *pokuta* oznacza *żal za grzechy*, które się popełniło obrażając Boga i GDY/BY (*Maria Egipcza – grzesznica*) nie pokutowała, TO / BY *Bóg nie chciał* (nie mógł) odpuścić, wybaczyć jej grzechów. JEŻELI / GDYBY (*Maryia Egipczyaka*) chciała *pokutować* prawdziwie TO/BY się nawróciła, gdyż *pokuta* w NT jest tłumaczona jako *nawrócenie*, czyli zmiana myślenia *penitenta*.

Składnia uniwersalnych jednostek semantycznych jako „model gramatyki ludzkiego poznania” jest zbudowana zarówno z leksykonu (poszczególne leksemy po-

²⁷ A. Wierzbicka, *Przegląd elementarnych jednostek semantycznych*, [w:] *Semantyka...*, op. cit., s. 127. Autorka przywołuje tu J. Landmana, *Regret*, New York, Oxford University Press 1993, s. 37.

kuty), jak i gramatyki (poszczególne części mowy), i bez względu na krytykę tego modelu jest przykładem „uniwersalnego systemu notacji semantycznej”²⁸, tu odniesionego do domeny religijnej, jako „Wyraz antropologiczny-wierzeniowy”. W ten sposób, jak pisze M. Foucault:

funkcja transcendentálna [grzechu i pokuty – TR] rozciąga majestatyczną sieć na nieruchomą i szarą przestrzeń empirii, ale i odwrotnie – treści empiryczne ożywiają się, podnoszą głowy i zostają wciągnięte w dyskurs, który przedłuża ich transcendentne pretensje²⁹.

Skróty źródeł

- Baw Elżbieta Drużbacka, *Pisma różne*, rkps Baworowskich 1746, AN USSR, Kijów
 Bobr I-II Elżbieta Drużbacka, *Poezje*, Lipsk 1837 wyd. J.N. Bobrowicza
 BW Biblia, to jest Księgi Starego i Nowego testamentu według Jakuba Wujka, Kraków 1599
 ED Elżbieta Drużbacka
 L *Słownik języka polskiego* S.B. Lindego, Warszawa 1807–1814, t. I–VI
 NKPP J. Krzyżanowski, *Nowa księga przysłów i wyrażen przysłowiowych polskich*, Warszawa 1969, t. I–III
 NPM Najświętsza Panna Marya
 NT Nowy Testament
 PS Piotr Skarga
 ST Stary Testament
 SMiTK W. Kopaliński, *Słownik mitów i tradycji kultury*, Warszawa 1991
 Zał II *Zbiór Rytarów Duchownych, Panegirycznych, Moralnych y Światowych JMCI Pani Elżbiety z Kowalskich Drużbackiej, Skarbnikowej Żydaczewskiej*, zebrany do druku podany przez Józefa Andrzeja Załuskiego w Warszawie 1752 – pierwodruk
 Żywot ME *Żywot Maryi Egipcyaki ks. P. Skargi, Żywoty świętych* t. II, s. 226, Wilno 1579, (Warszawa 1997, reprint).

²⁸ Za A. Wierzbicka, *Semantyka...*, op. cit., s. 178.

²⁹ M. Foucault, *Słowa i rzeczy. Archeologia nauk humanistycznych*, Gdańsk 2006, rozdz. VIII, s. 306.

**Morphic (modelling) conditioning of a literary text.
Religious-linguistic-cultural model of Elżbieta Drużbacka:
the anthropological-belief aspect**

Abstract

The anthropological and cognitive-linguistic image of E. Drużbacka's text presented in this paper includes cognitive interpretation, concerning 1. temporal space, 2. locative space, 3. domain space and 4. hypothetical space. Each of these has an anthropological (cultural) and cognitive (linguistic) orientation. Modelling of mental spaces refers to the domain of religion and the lexeme *repentance*. The examples of religious texts by Drużbacka used in the article, compared to the rhetoric of P. Skarga's "Lives of the saints", are forms and genres of expression used in religious communication (the Bible, sermons, religious songs). The analysis (theological and linguistic) focuses on the lexeme *repentance*, semantically correlated with the lexeme *sin*. The anthropological (cultural) and cognitive (linguistic) features retrieved from Drużbacka's religious texts are a. the appearance of a repenting woman b. the repenter's prayer, *Sol Salutis*, with her head to the East, c. the metaphor of repentance prayer as an *armour*, d. rendering the expression "the refuge of sinners" in the domain of literary culture, e. modelling of the semantics of *repentance* by means of semantic primitives proposed by A. Wierzbicka, especially: *when/if...then*, as a model of grammar of human cognition, f. identifying the anthropological-belief aspect, derived from Drużbacka's belief-statements (John Lyons's belief-sentences).